

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

NGUYỄN KIM CHÁT

THƠ TRÀO PHÚNG CỦA TÚ QUỲ - NHÌN TỪ
GIAO THOA THỜI ĐẠI VÀ GIAO THOA ĐỊA VĂN HÓA

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

Thái Nguyên - 2018

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

NGUYỄN KIM CHẤT

**THƠ TRÀO PHÚNG CỦA TÚ QUỲ NHÌN TỪ
GIAO THOA THỜI ĐẠI VÀ GIAO THOA ĐỊA VĂN HÓA**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8220121

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

TS. TRẦN THỊ HẢI YẾN

Thái Nguyên - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu trích dẫn đều có nguồn gốc rõ ràng. Các kết quả nghiên cứu trong luận văn đều trung thực và chưa từng được công bố ở bất kỳ công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2018

Tác giả luận văn

Nguyễn Kim Chất

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Báo chí - Truyền thông và Văn học, Trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên và các Thầy, Cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Đặc biệt, tác giả xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới giảng viên hướng dẫn: TS. Trần Thị Hải Yến đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian tác giả nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, người thân, bạn bè đã giúp đỡ, động viên, tạo điều kiện để tác giả hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2018

Tác giả luận văn

Nguyễn Kim Chát

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	2
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu.....	6
4. Phương pháp nghiên cứu.....	7
5. Phạm vi nghiên cứu.....	7
6. Cấu trúc của luận văn	7
7. Đóng góp của luận văn.....	7

NỘI DUNG

Chương 1. TÚ QUỲ VÀ VĂN HÓA QUẢNG NAM TRONG XÃ HỘI VIỆT NAM NHỮNG NĂM CUỐI THẾ KỶ XIX ĐẦU THẾ KỶ XX

1.1. Một số khái niệm.....	9
1.2. Xã hội, văn hóa Quảng Nam cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX	14
1.3. Di sản văn chương của Tú Quỳ.....	18

Chương 2. PHỔ BIẾN VÀ CÁ BIỆT TRONG ĐỐI TƯỢNG TRÀO PHÚNG CỦA TÚ QUỲ .....

2.1. Đối tượng trào phúng trong thơ Tú Quỳ	25
2.2. Đối tượng trào phúng của Tú Quỳ - nhìn từ dòng thơ trào phúng cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX	27
2.3. Sự vắng mặt của chủ thể trào phúng với tư cách “tự trào”	44

Chương 3. NGHỆ THUẬT TRÀO PHÚNG TRONG THƠ TÚ QUỲ

3.1. Việc lựa chọn và sử dụng thể thơ để viết thơ trào phúng của Tú Quỳ	50
3.2. Nghệ thuật sử dụng ngôn từ.....	58
3.3. Thủ pháp tạo tình huống gây cười	72

KẾT LUẬN	83
----------------	----

TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	86
-------------------------	----

PHỤ LỤC: Thống kê, phân loại thơ trào phúng của Tú Quỳ.....	92
---	----

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Khoảng thời gian cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX là một trong hai thời kỳ chuyển đổi văn hóa, văn chương quan trọng ở Việt Nam. Đây là bước biến chuyển từ thời trung đại sang cận hiện đại, từ vùng văn hóa Đông Á sang văn hóa phương Tây (với mẫu hình chủ đạo là Pháp). Quá trình này diễn ra trên toàn bộ lãnh thổ địa lý cũng như ở hầu hết các phạm vi của văn hóa, văn chương Việt Nam. Trong sự chuyển biến đó, văn học Việt Nam đã chứng kiến những giao thoa, chuyển đổi, hoặc sự xuất hiện của những tác giả tiêu biểu ở những vùng miền khác nhau trên cả nước.

1.2. Trong diễn tiến chung đó, Quảng Nam là một trong những vùng đất vừa sở hữu nét đặc thù vừa mang những dấu hiệu chung cho cả tiến trình phát triển dân tộc, cả về tư tưởng và văn chương, với các nhân vật tiêu biểu như Phan Châu Trinh, Phan Khôi... Riêng trong phạm vi văn chương, Quảng Nam có một “đặc sản” là Tú Quỳ. Cuộc đời và sự nghiệp của Tú Quỳ có nhiều điểm gắn bó với đời sống văn hóa, văn chương vùng, với lịch sử đương đại vùng cũng như dân tộc. Vì thế thông qua trường hợp này có thể thấy được những biến động mang tính thời đại trong sự tương tác địa phương-dân tộc. Nói cách khác, thông qua sáng tác văn chương của Tú Quỳ có thể quan sát được những đan xen văn hóa, văn chương về thời gian và về không gian.

1.3. Một trong những nội dung lớn của thơ văn Tú Quỳ là trào phúng. Trước ông một chút, mảng sáng tác này có một tác giả đặc biệt xuất sắc là Tú Xương (Trần Tế Xương). Vì vậy chú ý đến phương diện này trong cái nhìn đối sánh sẽ cho phép hiểu thêm bản chất của một hiện tượng văn chương mang tính giao thời và mối quan hệ giữa văn hóa văn chương vùng với toàn dân tộc.

Trên đây là những lý do để chúng tôi chọn đề tài cho luận văn là *Thơ trào phúng của Tú Quỳ - nhìn từ giao thoa thời đại và giao thoa địa văn hóa*.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

2.1. Lịch sử sưu tầm, giới thiệu sáng tác của Tú Quỳ

Vào những năm 30 của thế kỉ XX, tên tuổi Tú Quỳ đã được giới thiệu trong *Chương Dân thi thoại* (1936) của Phan Khôi. Trong cuốn này, tác giả giới thiệu “Ông Tú Quỳ, người Quảng Nam, có tiếng hay thơ. Thơ ông thường đậm hơi khôi hài mà trong khôi hài có ngụ ý châm biếm” [26, 12], và để minh họa, Phan Khôi đã dẫn bài “Vịnh hát bội” của Tú Quỳ. Tiếp đó, vào năm 1941, một số bài thơ Tú Quỳ được đưa vào *Việt Nam văn học sử yếu* của Dương Quảng Hàm. Đến năm 1963, tác phẩm “Vịnh hát bội” được Vương Hồng Sển giới thiệu lại trong khảo cứu *Sài Gòn năm xưa* của mình.

Người có công lớn nhất trong việc sưu tầm và giới thiệu thơ văn Tú Quỳ đến với bạn đọc là Thy Hảo Trương Duy Hy. Với sự trân quý một tài năng thơ địa phương và khát vọng trả lại sự công bằng cho một nhà văn bị lịch sử vô tình lãng quên, Thy Hảo đã dành 40 năm của cuộc đời mình sưu tầm, giới thiệu thơ văn của Tú Quỳ¹. Kết quả là vào năm 1993 ông đem lại cho bạn đọc 50 đơn vị tác phẩm (trong số 400 đơn vị tác phẩm sưu tầm được) qua *Tú Quỳ - danh sĩ Quảng Nam*². 15 năm sau, năm 2008, ông đã chỉnh lý lại sưu tập này và cho tái bản với tựa đề *Thơ văn Tú Quỳ* với 90 tác phẩm được giới thiệu. Đây là những công bố văn bản đầy đủ nhất, công phu nhất về các sáng tác của Tú Quỳ, và

---

¹ Toàn bộ chặng đường gian nan này đã được ông ghi lại trong *Hồi ký trên đường đi tìm Tú Quỳ (Nhà thơ trào phúng Quảng Nam)* do Nxb Văn học ấn hành năm 2012.

² Dựa vào những công bố này, năm 1995 Phan Phụng đã tuyển chọn 30 tác phẩm đưa vào *Tú Quỳ, văn chương và giai thoại* (Nxb Đà Nẵng).

chính nhờ việc công bố này, hàng loạt nghiên cứu về Tú Quỳ lần lượt xuất hiện sau đó.

2.2. Lịch sử nghiên cứu thơ văn Tú Quỳ

Như đã nói ở trên, năm 1936 Phan Khôi đã giới thiệu về Tú Quỳ trong cuốn *Chuong Dân thi thoai* với những đánh giá ban đầu: “Thơ ông thường dậm hơi khôì hài mà trong khôì hài có ngụ ý châm biếm. Ông làm thơ thật lạnh và có tài ứng biến, cho nên ở đời loạn mà vẫn được tự toàn” [26, 12]. Với đánh giá này, tác giả muốn nhấn mạnh vào chất trào phúng trong thơ văn Tú Quỳ.

Đến năm 1968, trên tạp chí *Tân Văn* (Sài Gòn, số 7) có đăng bài viết của Nguyễn Văn Xuân với nhan đề “Tú Quỳ - một trường hợp, một thể văn” (sau này được in trong cuốn *Một người Quảng Nam*). Trong bài viết này, tác giả đánh giá “Tú Quỳ là một thi sĩ đặc biệt của một thời đại” [59,124]. Bên cạnh đó, bài viết cũng đi vào lí giải “tại sao Tú Quỳ ít được nhắc tới?”. Tác giả đưa ra giả thiết Tú Quỳ ít được nhắc tới là bởi lý do chính trị. Ông đã “ra mặt chống lại công cuộc của ông Nguyễn Duy Hiệu, nhà chí sĩ lừng lẫy lãnh đạo công cuộc kháng chiến ở Quảng Nam. Tú Quỳ đã có những bài về chế giễu sự kém cỏi, tầm thường, độc ác của quân đội Cần Vương” [59, 127].

Nhưng, như đã nói, phải đến thời điểm 1993, sau khi sáng tác của Tú Quỳ được công bố qua sưu tầm của Thy Hảo Trương Duy Hy thì nhiều nghiên cứu tập trung về ông mới xuất hiện.

Khi giới thiệu *Tú Quỳ - danh sĩ Quảng Nam*, Thy Hảo Trương Duy Hy không chỉ trả lại nhà thơ cho công chúng mà còn đưa ra những chỉ dẫn bước đầu, giúp người đọc dễ tiếp cận với Tú Quỳ. Tác giả sách đã giới thiệu di sản của Tú Quỳ theo sáu nội dung: 1. Yêu thiên nhiên, quê hương đất nước; 2. Yêu nông dân nghèo, đứng về phía quần chúng lao động; 3. Bài trừ mê tín dị đoan, đả kích cường hào ác bá, hủ tục nơi xã, thôn; 4. Hưởng ứng phong trào nghĩa

hội, Duy Tân, Đông Du và phong trào dân quyền Quảng Nam; 5. Trào phúng; 6. Một số sáng tác khác mang tính văn học [22]. Đây là cách phân chia theo nội dung sáng tác rất quen thuộc. Tuy nhiên cách chia này có điểm hạn chế là với những sáng tác đa nội dung, việc phân loại sẽ trở nên lúng túng.

Khắc phục hạn chế này, kết hợp với góp ý của một số nhà văn bản học, năm 2008, Thy Hảo Trương Duy Hy cho tái bản di sản thơ văn Tú Quỳ với cách chia theo thể loại. Đó là: thơ, vè, thư tín, phú – văn tế, câu đối – chữ thờ. Thêm nữa, trong lần in này, mỗi tác phẩm của Tú Quỳ còn được giới thiệu về xuất xứ, nguồn tư liệu và khảo dị. Và ở phần Phụ lục của sách, tác giả cung cấp những đánh giá xung quanh thơ văn Tú Quỳ.

Những năm gần đây, thơ văn Tú Quỳ còn được giới thiệu và đánh giá trên các báo và tạp chí địa phương. Hoàng Thanh Thụy trên báo *Đà Nẵng*, số tết năm 2012 đã có một bài viết về “Núi sông đất Quảng trong thơ văn Tú Quỳ”, với mục đích chỉ ra màu sắc địa phương qua những hình ảnh về núi sông - với tư cách vừa là danh thắng vừa là một cấu trúc địa lý - của khu vực Quảng Nam mà tác giả đưa vào văn thơ.

Trên *Tạp chí Non Nước* số 180 (2012) tác giả Hoàng Thị Kim Phượng có bài “Một cách nhìn khác về “Cây tre” của Tú Quỳ”. Theo tác giả, đó là bài thơ nhằm phê phán những kẻ ngụy quân tử, che giấu cái bên trong rỗng tuếch chứ hoàn toàn không nhằm ám chỉ một cá nhân nào. Ngoài ra, tác giả Hoàng Thị Kim Phượng còn có luận văn thạc sĩ bảo vệ năm 2013 (Đại học Đà Nẵng) với đề tài *Đặc điểm thơ văn Tú Quỳ*. Trong luận văn này, tác giả đã đánh giá Tú Quỳ là một hiện tượng văn học độc đáo và đi vào nghiên cứu thơ văn của ông ở một số khía cạnh chính như: Chân dung cuộc sống trong thơ văn Tú Quỳ, chất dân gian – nét đặc sắc về phương diện nghệ thuật trong thơ văn Tú Quỳ.

Tác giả Nguyễn Phong Nam trên *Tạp chí Non Nước* số 184 (2013) đã đi tìm lời giải cho sức sống của thơ văn Tú Quỳ trong lòng nhân dân Quảng Nam.

Theo ông: “Tú Quỳ với hành trang của mình, đã trở thành một hiện tượng văn hóa chứ không đơn thuần là vấn đề thể loại, không còn là chuyện câu chữ, tiểu tiết” [29,71].

Song song với các bài viết, nghiên cứu được công bố trong phạm vi địa phương là quê hương Tú Quỳ, một số từ điển đã đưa ông vào từ mục, như: *Từ điển văn học Việt Nam từ nguồn gốc đến thế kỷ XIX* (2001) của tác giả Lại Nguyên Ân, Bùi Văn Trọng Cường, *Từ điển tác giả, tác phẩm văn học* (dùng trong nhà trường) của Nguyễn Đăng Mạnh, Bùi Duy Tân, Nguyễn Như Ý (Nxb Đại học Sư Phạm, 2004), *Từ điển văn học* (bộ mới) do Đỗ Đức Hiểu, Nguyễn Huệ Chi, Phùng Văn Tửu, Trần Hữu Tá chủ biên (Nxb Thế giới, 2004).

Trong cuốn *Từ điển văn học Việt Nam từ nguồn gốc đến hết thế kỷ XIX*, Lại Nguyên Ân coi đó là thể loại đặc sắc trong thơ văn Tú Quỳ, vì “Tú Quỳ đã đưa vào thơ Nôm khá nhiều sắc thái địa phương ở tiếng Việt, cư dân miền Trung và xử lý khá nhuần nhuyễn, làm giàu cho thơ văn tiếng Việt ngay trong các thể loại thuộc phạm trù văn học trung đại” [2, 207]. *Từ điển tác giả, tác phẩm văn học* (dùng trong nhà trường) thì nhận định “Nghệ thuật trào phúng của Tú Quỳ tuy chưa đạt tới đỉnh cao như Tú Xương nhưng cũng đã góp vào làng cười Việt Nam một điệu cười riêng khá sắc sảo, hóm hỉnh, có sức mạnh phê phán cao và mang đậm nét cá tính sáng tạo của nhà thơ trào phúng xứ Quảng” [28, 759]. Đây là những ghi nhận quan trọng, vì đó là các bộ từ điển quan phương hoặc từ điển dùng trong nhà trường mà tính quy phạm và chuẩn mực được xếp hàng đầu.

Nhìn chung, các công trình nghiên cứu về Tú Quỳ kể từ 1993 đến nay đã có những bước tiến đáng kể so với những năm 1930. Hầu hết các nhà biên khảo, nghiên cứu đều coi Tú Quỳ là tác giả độc đáo của vùng văn hoá Quảng Nam, trong đó trào phúng là cái làm nên tên tuổi Tú Quỳ, là thứ quyết định sự tồn tại bền bỉ của thơ Tú Quỳ trong công chúng. Tuy nhiên, các nghiên cứu trên thường